

Михайло КРІЛЬ:**Вадим Ададуров. “Наполеоніда” на сході Європи: уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку XIX століття.****Львів: Вид-во УКУ, 2007. 560 с.**

В історії народів Центрально-Східної Європи час останньої третини XVIII – початку XIX ст. є особливим як з політичного, так і з господарського й культурного боку. Політичний момент тісно пов’язаний з територіальними змінами, що виникали після перекроювання державних кордонів унаслідок численних воєн, і формуванням програм національно-визвольних рухів поневолених народів. Ідеї європейського Просвітництва позначилися на переоцінці всіх суспільних ідеалів. Водночас і Французька революція дала приклад нової моделі державного устрою, яку Наполеон I намагався втілити в широкому масштабі, і таким чином об’єднати народи в єдиному цивілізаційному просторі. При цьому він дуже зважав на суспільну думку в плануванні та проведенні зовнішньої політики.

Після краху тоталітарних режимів у Європі наприкінці XX ст. значною мірою почали переоцінюватися окремі явища і події у сфері суспільної думки, міжнародних відносин тощо як складових частин націотворчого процесу. Багато проблем розвитку сучасного суспільства неможливо об’єктивно зрозуміти без врахування досвіду, як позитивного, так і негативного, нагромадженого минулим. Проблеми державності в центральноєвропейському регіоні, консенсус політичних сил різної орієнтації вимагають глибокого аналізу історичних коренів цих процесів.

Дослідження В. Ададурова присвячене ставленню уряду Франції доби Наполеона I до південно-західних окраїн Російської імперії, передовсім до українських земель. Піднята ним у книзі проблема на сьогодні залишалася практично невивченою в історичній науці. Викликає зацікавлення структура рецензованої роботи. У ній, окрім “Вступу”, “Висновків” і “Переліку використаних джерел та літератури”, виділено три частини. Останні поділені на розділи і параграфи. Перша частина має назву “Уявлення”. У ній автор на підставі скрупульозно зібраного, проаналізованого і узагальненого ним матеріалу спробував реконструювати уявлення уряду Наполеона I про територію етнічних українських земель. При цьому автор поклав в основу такої реконструкції географічний принцип, що відображено у формулюванні розділів (“Методологічні принципи та документальні джерела історичної реконструкції уявлень уряду Наполеона I про південно-західну частину Російської імперії”; “Волинь, Поділля та Правобережна Наддніпрянина в уяві французького уряду”; “Новоросійська, Херсонська й Таврійська губернії в уяві французьких урядовців доби Наполеона”; “Малоросійські губернії в уяві французького уряду”; “Українське козацтво в уяві французького уряду”; “Між політикою та наукою: наполеонівський публіцист Шарль-Луї Лезюр і його “Історія козаків”).

“Проекти” – друга частина дослідження вводить читача у проблему теоретичної реалізації політичних планів Франції економічним, військовим і політичним шляхом. Цей матеріал автор згрупував у п’яти розділах: “Історіографічні та методологічні зауваження”; “Економічні інтереси на службі великої політики: проекти французького проникнення на причорноморські ринки Російської імперії в добу Наполеона I”; “Проекти військової диверсії у південно-західному пограниччі Російської

імперії в політиці уряду Франції під час війни 1806–1807 рр.”; “Плани французького командування стосовно південно-західних окраїн Росії під час підготовчого та наступального етапів військової кампанії 1812 р.”; “Проекти французького командування щодо розширення військових дій на південно-західні окраїни Росії під час завершального етапу кампанії 1812 р.”.

Третю частину книги автор назвав “Діяльність”. У ній розглядаються безпосередні дії Франції на території Росії у 1802–1812 рр. У цій частині виділені чотири розділи: “Історіографічні та методологічні зауваження”; “Спроби французького економічного проникнення на причорноморські ринки Російської імперії”; “Діяльність французької розвідки щодо південно-західного пограниччя Росії напередодні та під час війни 1812 р.”; “Діяльність французького командування щодо організації військової операції у Волині (липень–грудень 1812 р.)”.

Вдало сформульовані назви частин, розділів і параграфів сприяють пошуку необхідних положень і розкриттю змісту окремих компонентів рецензованої роботи. Все це дозволило її автору всебічно розкрити динаміку досліджуваної проблеми у часозовому та тематичному вимірах. Схвалення заслуговують наведені додатки, які своїм змістом доповнюють текстовий матеріал. Це уривки з таких праць: “Статистичний опис Малоросійського губернаторства”; “Статистичний опис Чернігівської та Полтавської губерній”; “Статистичний опис Київської губернії”; “Меморандум дивізійного генерала Міхала Сокольніцького”; “Оцінка постійних і активних сил, які може надати Польша в її цілості, а також її кордонів виключно з погляду їхнього військового значення”; “Меморандум Роландра”; “Європейська угода, або Вічний мир”; “Інструкція для графа Тадеуша Морського, імперського комісара-організатора у провінціях “Поділля”, “Волинь” та “Україна”.

В. Ададуrow подав ґрунтовний критичний аналіз зарубіжної та вітчизняної історіографії, докладно охарактеризував й систематизував джерельну базу дослідження, яка є широкою, різноплановою, відповідає авторській концепції та методологічним принципам вивчення теми. Аналізована література та виклад матеріалу свідчать, що робота В. Ададуrowа є чи не першим, як в українській, так і в зарубіжній історіографії, спеціальним дослідженням теми. Треба констатувати, що на загал дослідник вивчив і критично оцінив не лише спеціальні роботи з поставленої проблеми, але й праці, які дозволяють ширше відтворити особливості розгляданого історичного періоду.

Слід відзначити копітку працю В. Ададуrowа над зібранням і узагальненням багатого за змістом і дуже місткого документального матеріалу, що дозволило йому внести нові моменти у розробку даної теми. Зокрема, він розшукав і ретельно опрацював документи в архівах України, Франції, Австрії та Польщі. У зв’язку з цим варто підкреслити, що багато з використаних джерел є рукописними, тексти яких іноді досить проблематично відчитати.

Достатньо використано опублікованого документального матеріалу у вигляді різноманітних звітів окремих посадових осіб, листування, щоденників, спогадів тощо. Проаналізовані також політична та історична публіцистика досліджуваної доби, наукові праці та описи подорожей окремих французьких урядовців. Опрацьовані ним у сукупності рукописні й опубліковані джерела дозволили глибше і об’ємніше зрозуміти широкий спектр політичних проблем, пов’язаних як із зовнішньою політикою Франції на початку ХІХ ст., так і з тогочасною суспільною думкою.

В. Ададуrow у центр уваги проблеми поставив державницьке і політичне ставлення Наполеона І та його оточення передовсім до українських територій, які входили

до складу не лише Російської, але й Австрійської імперії. Під цим кутом зору йому вдалося на підставі фактичного матеріалу достовірно показати обсяг і сферу діяльності як французького уряду, так і окремих політиків Франції. Дана праця дає можливість оцінити ці явища цілком наочно, із залученням аргументованих тверджень, що свідчить й про суспільну актуальність поданого дослідження.

У рецензованій книзі урядова політика наполеонівської Франції щодо українських територій висвітлена крізь призму знань і відомостей про них. Не вся доступна інформація була для тогочасних французьких політиків і урядовців повною. З огляду на це були спотворені уявлення про невідомі східні землі, а отже – хибними плановані проекти політичного та економічного проникнення на схід європейського континенту. В. Ададуров особливо врахував цей факт і в кожній частині роботи, які мають певні особливості і є цілісними та завершеними дослідженнями, подав не лише історіографічні, але й, що дуже важливо, методологічні зауваження.

Викликає зацікавлення структурний виклад матеріалу. Він дає чітке уявлення про географію і природні ресурси тогочасної України, її населення, етнічний і релігійний склад, матеріальну і духовну культуру тощо. При цьому до джерельного матеріалу В. Ададуров підійшов досить критично, аргументовано спробувавши показати справжню суть наведеної тези. Заслужують на увагу спостереження автора, що стереотипний спосіб опису культури мешканців України був значною мірою зумовлений особливостями світогляду французьких авторів. Важливим для концептуального осмислення проблеми є аналіз ставлення уряду Наполеона I до українського козацтва як організованої військової сили, що диктувалося передовсім військово-стратегічними міркуваннями французького імператора.

Безумовно, новаторським є розгляд і аналіз проблеми ролі Галичини у військових планах Наполеона I напередодні його вторгнення в Росію. При цьому автор слушно стверджує, що відомості про Росію та її українські території зокрема, Франція отримувала переважно від австрійської влади, яка мала недостатню і часом неправдиву інформацію.

Загалом, праця В. Ададура – це самостійне, оригінальне, добротне дослідження, обґрунтовані результати якого в сукупності вирішують поставлене наукове завдання – подати системне, цілісне бачення політики французького уряду щодо південно-західних окраїн Російської імперії. Основні наукові положення й висновки роботи сформульовані фахово, зі знанням проблеми, всебічно обґрунтовані, їх достовірність й новизна безсумнівні.

Рецензована праця, безумовно, знайде практичне застосування. Здобуті результати можуть бути використані при підготовці узагальнюючих та спеціальних праць з історії Європи, Франції, України, Росії, дипломатії, міжнародних відносин, у краєзнавчих дослідженнях, а також при читанні навчальних лекцій у вищих школах дипломатичного та гуманітарного профілів. Загалом, подана праця дозволяє поглибити і виробити ширше бачення нашої історії.

Водночас, відзначаючи незаперечні позитивні сторони дослідження В. Ададура, варто висловити деякі міркування щодо вивчення названої проблеми.

1. Питання державної приналежності Галичини доцільніше було подавати у ширшому контексті міжнародних відносин. Зокрема, з уваги дослідника випав той факт, що у планах Наполеона I було приєднати Галичину до Варшавського князівства. При цьому сам французький імператор так висловився з цього приводу: “Іллірія

в моїх руках була ключем до серця Австрії, воротами до Дунаю. Я її взяв як заставу, оскільки мав намір поміняти на Королівство Галіції у відродженій Польщі”.

2. Історіографічний огляд виявився розчиненим у тексті окремих частин, з огляду на те бракує цілісності бачення проблеми. Водночас автор, звернувши найпильнішу увагу на французьку історіографію кінця XVIII – початку XIX ст., випустив з поля зору праці інших тогочасних учених, які писали про Україну. Передовсім це ґрунтовні дослідження Й. Х. Енгеля і Б. Гакета. Саме з них освічені європейці чи не до 1848 р. черпали найважливіші відомості про Україну і українців. Звичайно, радники Наполеона I не могли про них не знати.

3. Окремий цитований матеріал французькою мовою у посторінкових примітках, можливо, треба було подавати також у перекладі по-українськи (напр., с. 99, 100, 104 та ін.).

4. Вимагають уточнення чи навіть пояснення окремі вживані терміни. Зокрема, зважаючи, що в рецензованій роботі прізвища політичних діячів, військових, учених, публіцистів супроводжуються іменами чи ініціалами, логічно було французького імператора називати Наполеоном I, а не просто Наполеоном. Є різночитання у назвах. Так, у тексті книги вживаються слова “Петербург” і “Санкт-Петербург” (с. 180, 252, 377 та ін.), “шпигун” (у поєднанні зі словом “єврей”) та “розвідник” (с. 407 та ін.). Окремі наведені терміни вимагають пояснення (напр.: “шволежер”, с. 389 та ін.). На початку XIX ст. адміністративною одиницею був Тернопільський округ, а не Тернопільський край, як це впливає з тексту на с. 96 чи 413.

Хоча такий перелік можна продовжувати, зазначені зауваження і міркування аж ніяк не применшують високого наукового рівня рецензованої монографії, як оригінального та першого в українській історичній науці подібного дослідження. Ця праця вводить у науковий обіг нові, науково обґрунтовані теоретичні результати, які в сукупності є важливими для розвитку історіографії, передусім української.

Багатоплановість роботи, нова постановка ряду питань, порушені проблеми спричинилися до того, що не всі вони досліджені і вивчені з однаковою повнотою, як би хотілося. Це залишає місце для творчої наукової дискусії, дальших розшуків документальних матеріалів, узагальнень і оцінки наявних досліджень.

Mykhailo KRIL:

Vadym Adadurov. “Napoleonida” na skhodi Yevropy: uyavlennia, proekty ta diyalnist uriadu Frantsiyi shchodo pivdenno-zakhidnykh okrayin Rossiyskoyi imperiyi na pochatku XIX stolittia.

Lviv: Vyd-vo UKU, 2007. 560 s.

Стаття надійшла до редколегії 4. 04. 2008

Прийнята до друку 13. 04. 2008